DOI 10.69085/ntf2026c035

# ИЗ ЛАБИРИНТА НА ПАМЕТТА: ЗА А. БЕЛИ, АЛ. БЛОК, Н. ГУМИЛЬОВ

***Зоя Иванова***
***Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“***

# FROM THE LABYRINTH OF MEMORY: ABOUT A. BELI, AL. BLOK, N. GUMYLYOV

***Zoya Ivanova***
***Paisii Hilendarski University of Plovdiv***

***zivanova@uni-plovdiv.bg***

The article points out the act of remembrance of Vl. Hodasevich and the reincarnation of the past into a new realty, in whose perceptual contours the figures of A. Bely, A. Blok, N. Gumilyov were animated. To this end, the author discusses that he will follow the convention of credibility of narrative discourse, although in places he transgresses it due to his personal biases and the selective specificity of memory. The writer dialogues with his colleagues through different communicative models. In the memory of Bely, the structural resource for communication is empathy. The narrative approach in explicating the memory of the poets A. Blok and N. Gumilyov is distinguished by its associativity.

***Key words*:** memory, symbolism, worldview, symbolic culture, the associative labyrinth of memory

Халбвакс посочва, че, „…за да си спомня, човек се нуждае от другия“, той „…не си спомня сам“ (цит. по Рикьор 2006: 132, 133). Поради това мемоаристът Владислав Ходасевич отваря портала към лабиринта на паметта, за да изведе оттам, селектира и експлицира представите за свои колеги и съвременници, като реконструира и валоризира отношенията с тях. Замисълът на създателя на „Некропол“ не се свежда единствено до самоцелно представяне на лица и събития, а в качеството на очевидец авторът се опитва да внуши на читателя истинността и обективността на текста, за да впише името си на страниците на литературната епоха:

> Но със съкратения си разказ бих искал не да задоволявам любопитството на днешния ден, а да съхраня няколко същински черти за историята на литературата, която вече се занимава, а след време още по-внимателно ще изследва епохата на символизма като цяло и Андрей Бели – в частност.
>
> (Ходасевич 1939 е.р.)

Ходасевич приема позицията на наратор като отговорност, като „свой дълг“ за „правдиво и цялостно изображение“ на символистката реалност и на нейните демиурзи (Ходасевич 1939 е.р.). Свидетелство за това е началото на спомена за А. Бели, когато писателят заявява, че ще спазва конвенцията за достоверност на наративния дискурс. Пактът за обективизация обаче се трансгредира на места от личните пристрастия на автора, на места от селективния характер на паметта, за което са показателни глаголите „помня“, „припомням си“, „мисля“ и други. Символистът Бели се установява трайно в съзнанието на Ходасевич, позволявайки му да се вгледа в себе си, да дефинира позицията си в литературното битие, да интерпретира отношенията си с околните:

> Аз съвсем не споделях всички възгледи на Бели, но той ми повлия най-силно от когото и да било от хората, които познавах. Вече не принадлежах към онова поколение, към което принадлежеше той, но заварих неговото поколение още младо и активно. Много хора и обстоятелства, изиграли забележителна роля в живота на Бели, се оказаха такива и по отношение на мен.
>
> (Ходасевич 1939 е.р.)

Писателят общува със своя герой чрез комуникативния модел на емпатията. Паметта съхранява спомена за запознанството на Ходасевич с поета, както и този за следващите им срещи. Припомнянето е декорирано в нюансите на символистичната култура:

> Златни къдрици падаха върху раменете на момчето, а очите му бяха сини. Със златна пръчица по златната пътечка, той търкаляше златен обръч. Така вечността, „играещо дете“, завърта златния кръг на слънцето. С образа на слънцето се свързва образа на младенеца Бели.
>
> (Ходасевич 1939 е.р.)

В асоциативния лабиринт на паметта художествената реалност е с онтологични измерения, митологичното, вечното, безкрайното и безвременното иманентно бележат участта на лирика Бели. Поетът демиург пророкува съдбата си, като за референт използва символа на слънцето. Инициацията му на творец и актът на житейския му край се реализират под знака на небесното светило. Ходасевич изважда от лаби-

ринта на паметта спомена за Бели най-напред в контекста на модернистичната епоха, в чието пограничено пространство и семиотично битие огненият диск е значим детайл, многозначно дешифриран и интерпретиран в текстовете на символистите. След това авторът реставрира биографична фактология, която разбулва информация за фамилната легенда на Бели, на чийто фон се щрихира моделът на детството му:

> …като инициация, за изграждането на личността и решаващите въздействия, за личния и професионалния път на индивида.
>
> (Андреева 2017: 119)

Амбивалентната компонента в интериорния свят на московския лирик се появява още в тази уязвима ранна възраст и е повлияна от полярността на родителските житейски и философски позиции, както и от различния им обществен статут. Майката на Бели е известна със своята красота и кокетство, а бащата Бугаев, познат с неприятната си, дори отблъскваща външност, е професор по математика. Противоречивите родителски критерии за остойностяване на света и антагонистичните взаимоотношения в семейната реалност са причина за нарушената хармония в домашната среда. Този фамилен асинхрон е референт за емоционален дисбаланс, който обяснява двойствената природа на поведенческия модел на Бели, както и неговите травми и фобии. Именно тези страхове напластяват емоции, които стимулират творческия му порив и се трансформират в обект на художествени интерпретации. Авторът колажира детайли от своята памет за поета, сливайки символиката на слънцето с конкретиката на земното битие, за да подчертае, че предопределеността на таланта на Бели се надгражда и с влиянието, и с примера на родителския авторитет. Така мемоаристът генеалогично аргументира покълването на модернистичните настроения и появата на мотива за двойствеността в творческия натюрел на Бели.

Наративната стратегия на Ходасевич по пътя към представянето на московския символист се основава и на други структурни ресурси. В перцептивното поле на повествованието се въвежда образът на жените. Отношенията на Бели с тях са сложни, противоречиви и трудни, тъй като неговите емоционални и душевни нагласи се основават на формираната в детството двойствена същност, както вече беше споменато:

> Тактиката му винаги беше една и съща: той омагьосваше жените с почти магическия си чар, появявайки им се в мистична аура... и ако жената, изненадана и понякога обидена, не отвръщаше на чувствата му, той изпадаше в ярост. И обратното – всеки път, когато успяваше да постигне желания резултат... той също изпадаше в ярост.
>
> (Ходасевич 1939 е.р.)

Поетът пленява представителките на противоположния пол не само с външността си, а и с лирическия си талант и със способността да прокарва тенденциите в литературната мода. Причината за двойственото отношение към жените е отчасти и метафизична, обусловена от антагонизма между реалността на възвишения му дух и тази на душата, опитваща се да го отдалечи от сублимната хармоничност.

В индиректен модел на комуникация с Бели, Ходасевич признава литературния му принос и осъзнава, че московският лирик превъзмогва човешките несъвършенства чрез творчеството си. Сложните драми от ранните детски години се превъплъщават в автобиографичните му романи, в различни конотационни варианти. Като своеобразно отражение на хаотичния интериорен мир на А. Бели би могло да припознае откритието му за несъвпадението на ритмиката и метриката в поетиката, което той с охота споделя с Ходасевич.

Биографичната компонента, светоусещането, литературният талант са параметри, които в паралелна проекция с тези на писателя формират сюжетно организиращата стратегия, подчертаваща душевната и емоционална близост между автор и герой.

В заключение би следвало да се обобщи, че Ходасевич чрез наративния маниер на емпатията интерпретира амплитудите в настроенията на Бели, неговите психологически нагласи по отношение на заобикалящия го свят и мистичните му възприятия за битието като следствие от перцептивния феномен на детството.

Повествователният подход при експликацията на спомена за поетите Ал. Блок и Н. Гумильов се отличава с асоциативността си. И двамата лирици са фигури от модернистичната епоха, дълбоко различни – единият се вписва в регистъра на символистите, а другият е синдик на акмеизма. Независимо от това Ходасевич ги представя паралелно, приютявайки ги в рамките на един наративен блок. Семантиката на обединяващото заглавие „Гумильов и Блок“ се аргументира с акта на припомнянето, което диалогизира с феномена смърт, победила през август 1921 година живота и на двамата поети.

В този контекст би могло да се припомни, че първата съпруга на Н. Гумильов – А. Ахматова, не остава безучастна към трагичната участ на Блок и му посвещава стихотворението „А Смоленската Богородица днес празнува“, където тоновете на „фолклорната жалейка“ и на „православната заупокойна молитва“, преливат в обертона на „всеобщата скръб по поета“ (Евтимова 2019: 119 – 123). Шест дни след написването на тези стихове тя разширява поетичното пространство на скръбта,

като създава „Няма да те бъде между живите“, а тук гласът на интуицията ѝ предвещава убийството на Н. Гумильов.

При Ходасевич спомнянето е лишено от патоса на страданието и от жеста на поклонението. Емоционалният пласт е изместен от критично оценъчния. Паметта на мемоариста остойностява Блок, като го поставя в кръга на „един от най-чистите символисти“ и го разпознава като „поет във всяка една минута от своя живот“, претворил акустиката на божественото и превърнал лириката в „реален духовен подвиг, неотделим от живота“ (Ходасевич 1939 е.р.).

Като антитеза на блоковското светоусещане авторът представя дистанцирания от мистика мироглед на Гумильов, който е поет „„… само тогава, когато пише стихове“ (Ходасевич 1939 е.р.):

> Ние с Гумильов сме родени през една и съща година, през една и съща година започнахме да публикуваме, но дълго не се срещнахме: аз малко прекарвах в Санкт Петербург, а той, струва ми се, въобще не идваше в Москва. Запознахме се през есента на 1918 г. в Петербург на заседание на колегията на „Световна литература“. Важността, с която Гумильов заседаваше, веднага ми напомни за Брюсов.
>
> (Ходасевич 1939)

Местоименната първолична форма за множествено число „ние“ прокарва мост между биографичната фактология на Ходасевич и Гумильов, илюстрирайки творческата близост между двамата, както и заслуженото им присъствие в полето на литературната епоха. Тази релация обаче диалогира и с маниерния модел на Гумильов, препратка към нетолерирания от автора поведенчески профил на Брюсов. Така Ходасевич имплицитно се дистанцира от своя протагонист и с лека ирония тушира описанието на срещата си с него:

> Той ме покани при него и ме посрещна така, сякаш това беше среща на двама монарси.
>
> (Ходасевич 1939)

Паметта е спонтанна, тя вади спомените един след друг, като наслагва нови представи и провокира оригинални асоциации. Отдалечаването на автора от неговия герой в перцептивното поле на нарацията се долавя и в следния цитат:

> Той беше изненадващо млад по душа, а може би и по ум. Винаги ми е изглеждал като дете.
>
> (Ходасевич 1939)

Симбиозата между монарх и дете е препратка към профанното в натурата на Гумильов, към креативността и към смелостта на човешкото

въображение. В контекста на тази семантика авторът щрихира и сцената на бала в Института по история на изкуствата. Присъстващите тук творци са в традиционно зимно облекло – палта и валенки, и появата на Гумильов във фрак с дама в рокля с гол гръб нарушава установения социален стандарт и усилва наративната динамика, внушавайки усещането за избраност, за различност, за единственост, за емблематичност.

Този маниерен стил може би смущава паметта на Ходасевич, която с ирония припомня:

> Той обичаше да си играе…на литературен началник на своите „гумильовчета“, т.е. на обкръжаващите го малки поети и поетеси.
>
> (Ходасевич 1939)

Чрез подобен пейоративен изказ авторът сякаш се опитва да издигне собственото си присъствие в литературното битие и да оправдае творческата си неповторимост.

Възстановявайки спомените за Гумильов, мемоаристът снизходително подчертава:

> У Гумильов имаше много хубави неща. Той имаше отличен литературен вкус, малко повърхностен, но в известен смисъл безпогрешен. Подхождаше формално към стиховете, но в тази област беше и проницателен, и изтънчен. Той проникваше в механиката на стиха като малцина.
>
> (Ходасевич 1939)

Нараторът, за да остане верен на конвенцията за истинност на своите спомени, променя оценъчния ракурс и остойностява присъствието на Гумильов на литературната сцена. Подходът на писателя следва и логиката на съпоставянето, за да изрази субективонто си пристрастие към Блок:

> Враждебни бяха миросъзерцанията им, рязко противоположни – литературните им задачи. Основното в поезията на Блок бяха нейният „скрит двигател“ и душевно-духовният ѝ смисъл, които трябваше да са чужди на Гумильов.
>
> (Ходасевич 1939)

Припомнянето е асоциативно, от лабиринта на паметта излизат Малий театър и рецитиращият там Блок, които са рефлексия на Института по история на изкуствата и танцуващия Гумильов. Поетът символист чете своите стихове; макар и аплодиран многократно, остава безчувствен, непристъпен и измъчен, сякаш е разпознал проекцията на близкия си край. Овациите на публиката са безусловен знак за оценката на автора, но той

не се задоволява само с тях и в скоби експлицира имплицитното „по-добро четене никога не бях чувал“ (Ходасевич 1939).

Авторът в мозаечния сюжет на този спомен отново възстановява образа на Гумильов и пресъздава прощалната си среща с него. Динамиката на нарацията нараства в резултат както на екзалтираната реч, така и на емоционално пресилените реакции на героя, предчувстващ сякаш този последен комуникативен контакт.

Произведението на В. Ходасевич „Некропол“, в което са поместени спомените за Бели, Блок и Гумильов, е своеобразна митологизирана епитафия не само на портретираните лица, но и на епохата на Сребърния век, в която те творят и чиито параметри определят.

## Литература

**Андреева 2017**: Андреева, Я. Литературни прочити на миграцията. [Andreeva, Ya. Literaturni prochiti na migratsiyata.] София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2017.

**Евтимова 2019**: Евтимова, Р. Рецепции и рефлексии (Руска литература XX век). [Evtimova, R. Retseptsii i refleksii (Ruska literatura XX vek).] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2019.

**Рикьор 2006**: Рикьор, П. Паметта, историята, забравата. [Rikyor, P. Pametta, istoriyata, zabravata.] София: СОНМ, 2006.

**Ходасевич 1939**: Ходасевич, Вл. Некрополь [Hodasevich, Vl. Nekropol’.] 1939. <http://az.lib.ru/h/hodasewich_w_f/text_0020.shtml> (31.03.1921).